

marife

dini araştırmalar dergisi

Turkish Journal of Religious Studies

cilt / volume: 16 sayı / issue: 2 kiş / winter 2016

ARAŐTIRMA

Şeyhzâde Ahmed Ziyâ Efendi'nin Şiirleri

Murat Ak

Yrd. Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi
Türk İslam Edebiyatı Ana bilim dalı Öğretim Üyesi
muratak57@hotmail.com

Öz

Devlet-i Âl-i Osman'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş döneminde Konya'da önemli isimlerinden biri olarak temâyüz eden Şeyhzâde Ahmed Ziyâ Efendi, yaşadığı süreçte çevresinde etkili olmuş bir Osmanlı münevveridir. O bir yönüyle müderris, bir yönüyle siyasi, bir yönüyle irşatçı, bir yönüyle de dilci ve edebiyatçı kimliğine sahiptir.

Bütün ilmi, siyasi ve irşadı faaliyetlerini Bekir Sami Paşa ve Islâh-ı Medâris-i İslâmiyye medreseleri merkezinde şekillendiren Şeyhzâde Ahmed Ziyâ Efendi İslam Hukuku'na ilişkin eserler kaleme almıştır. Bu eserler dışında müellife ait üç de manzum eser bulunmaktadır. Bu manzum eserlerden biri Hz. Peygamber için telif edilmiş bir n'at, diğeri müellifin dönemin siyasi atmosferinde kardeşinin idam edilmesi üzerine yazdığı siyasi içerikli bir kaside, bir diğeri ise miras bahislerini anlattığı manzum ferâiz-nâmedir.

Bu çalışmada önce müellifin hayatına ilişkin bilgi verilmiş, peşi sıra zikredilen üç Şiir Şekil ve muhteva açısından detaylı bir Şekilde ele alınmıştır.

Anahtar kelimeler: Şeyhzâde Ahmed Ziyâ Efendi, Şiir, Kaside-i Dâliyye, Kaside-i Lâmiyye, Sülâfetü'l-Ferâiz

Poems of Sheikhzade Ahmet Ziyâ Efendi

In the transition process from Otoman Empire to Turkish Republic, Sheikhzade Ahmet Ziyâ Efendi who was emerged as an important figure, was an Ottoman intellectual who was so effective around. As he was a teacher on one hand he was also a politician, a sheikh and a linguist on the other.

Sheikhzade Ahmet Ziyâ Efendi who has shaped his all scientific, political and preaching activities in the centre of the Bakr Sami Pasha and Islah-ı Madaris-ı İslamiyya madrasas, wrote prose books about Islamic Law. Apart from these Works there are three verse books written by him. One of these three poems is an eulogy written for Prophet Muhammad, the other one is an other eulogy with a political content written after his little brother is punished with execution in the chaotic political atmosphere. The last poem is a faraz-nâme which he wrote about heritage issues in Islamic Law.

In this study first we gave information about the life of Sheikhzade Ahmet Ziyâ Efendi, then we examined these three poems in terms of content and form in detail.

Keywords: Sheikhzade Ahmet Ziyâ Efendi, poem, Kasida-ı Dalıyya, Kasida-ı Lâmiyya, Sulâfa al-Farâiz

Atıf

Ak, Murat, "Őeyhzade Ahmed Ziya Efendi'nin Şiirleri", *Marife*, 16/2 (2016): 275-293.

Giriş

Devlet-i Âl-i Osman'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne, içinde yaşadığımız toprakların modernleşme serüveni olarak ifade edilebilecek iki yüzyılı aşkın süreç; ictimâî, iktisâdî ve siyâsî birçok açıdan oldukça değişken ve sancılı bir süreç olagelmıştır. İç ve dış siyâsî mücadeleler, ictimâî buhranlar ve iktisâdî meseleler içinde kendine bir çıkış yolu arayan Devlet-i Âl-i Osman dönemi son bulmuş, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla yeni bir sürece girilerek kurulan yeni devletin sürekliliği sağlanmaya çalışılmıştır.

Osmanlı modernleşmesinin özellikle son yüzyılında, devletin sınırları içinde ve dışında yaşanan siyâsî ve ictimâî hareketlilikler ve süreç içinde yer alan özne figürler bugüne kadar birçok çalışmanın konusu olmuş ve bundan sonra da olmaya devam edecektir. Bu makalenin konusu da 1874-1925 yılları arasında yaşamış, Devlet-i Âl-i Osman'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçişte bu sürecin öznesi olan siyâsî figürlerden biri olan Şeyhzâde Ahmed Ziyâ Efendi'dir. Bir yönüyle siyâsî bir karakter, bir yönüyle müderris, bir yönüyle irşatçı, bir yönüyle de dilci ve edebiyatçı kimliğine sahip olan Şeyhzâde Ahmed Ziyâ Efendi, yaşadığı dönemde Konya'daki dinî ve ictimâî hayata doğrudan ve dolaylı olarak şekil veren bir isimdir.

Bu makalede önce Şeyhzâde Ahmed Ziya Efendi'nin hayatı ve mensur eserleri hakkında bilgi verilecek, ardından çalışmanın başlığına uygun bir şekilde müellifin telif ettiği şiirler şekil ve muhteva özellikleri açısından detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

Şeyhzâde Ahmed Ziyâ Efendi

Şeyhzâde Ahmed Ziya Efendi 1291/1874 senesinde Konya'da doğmuştur. Babası Nakşibendi Tarikatı Halidiyye-Müceddidiyye kolu şeyhi Muhammed Bahaeddin Efendi (1831-1936), dedesi ise Bozkırlı Memiş Efendi ismiyle maruf, Muhammed Kudsî Efendi'dir (1874-1906). Ahmed Ziya Efendi'nin dedesi Muhammed Kudsî Efendi icazetini Ödemişli Hasan Kudsî Efendi'den almıştır. *Kudsî* ismi bu intisabından ileri gelmektedir. Ahmed Ziyâ Efendi ile birlikte zikredilen *Şeyhzâde* lakabı da babası ve dedesinin şeyhliği münasebetiyledir. Aile Konya çevresinde "Şihlar sülalesi" olarak bilinen bir ailedir.¹

1874 senesinde dünyaya gelen Şeyhzâde Ahmed Ziyâ Efendi'nin vefat tarihi ve yerine ilişkin kaynaklar Kahire 1924, Medine 1919, Mekke 1925 gibi farklı bilgiler vermekle birlikte son çalışmalar vefat senesi ve yerine ilişkin Mekke 1925

¹ Şeyhzâde Ahmed Ziyâ Efendi'nin hayatı hakkında verilen bilgiler için bk. Arabacı, Caner, 1900-1924 Yılları Arası Konya Medreseleri, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1996, s. 479-579;

Ahmet Gürtaş, "Şeyhzâde Ahmed Ziyâ Efendi ve Kasîde-i Dâliyye'si", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl: 1999, Sayı: 9, s. 81-149; Bilgili, İsmail "Şeyhzâde Ahmed Ziyâ Efendi'nin Hayatı ve 'Emâli'l-Vesâyâ' Adlı Eseri", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Konya 2008, Sayı 12, s. 301-344; Bilgili, İsmail "Bir Eğitimci Olarak Şeyhzâde Ahmed Ziya Efendi", *Merhaba Akademik Sayfalar (Bir Eğitimci Olarak Ahmed Ziyâ Efendi [1874-1925] Özel Sayısı)*, C. 14, S. 8, Haz. M. Ali Uz - Serdar Ceylan, 26 Mart 2014 Çarşamba, s. 115-128.

olarak nakledilen bilginin vesikalar göz önünde bulundurulduğunda daha muteber olduğunu aktarırlar.²

Şeyhzâde Ahmed Ziyâ Efendi ömrünü Konya'da geçirmiştir. Bununla birlikte genç yaşta eğitimi için kısa süreli İstanbul'a gittiği ve siyâsî sıkıntılar sebebiyle vefatından önceki son beş senesini Anadolu dışında geçirdiği bilinmektedir.

Şeyhzâde Ahmed Ziyâ Efendi'nin yaşadığı tarihsel dönem bir milletin siyâsî, ictimâî ve iktisâdî meselelerle mücadele ettiği; bu meselelere çözüm üretirken birçok sıkıntının yaşandığı buhranlı bir dönemdir. Bu dönem Devlet-i Âli Osman'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne bir milletin tarih içinde var kalma mücadelesidir. Bu mücadele döneminde Şeyhzâde Ahmed Ziya Efendi sürecin önemli figürlerinden biri olarak temâyüz etmiştir. Siyâsî kimliği, eğitimci kimliği, irşatçı kimliği, dilci ve edebiyatçı kimliği ile müteaddidü'l-cevânib bir karakter olması, ailesinin bütün fertleriyle dönemin siyâsî ve ictimâî olaylarının içinde yer alması onun hayatını daha da önemli kılmaktadır.

Ulemâ sınıfına mensup bir ailenin çocuğu olan Şeyhzâde Ahmed Ziyâ Efendi oldukça iyi bir eğitim almış, ileri düzeyde Arapça, Farsça ve Fransızca bilen bir Osmanlı münevveri olarak öne çıkmıştır. Özellikle Arap dili ve belâğâtına hâkimiyeti üst düzeydedir.

Şeyhzâde Ahmed Ziyâ Efendi'nin hayatı ve siyasî tavırları Konya'da 1846-1917 yılları arasında faaliyet gösteren Bekir Sâmî Paşa Medresesi ile bu medresenin devamı hüviyetinde olan Islâh-ı Medâris-i İslâmiyye Medresesi merkezinde anlaşılmalıdır.³ Bu iki medrese Ahmed Ziyâ Efendi'nin ailesi, yetiştiği ortam ve siyâsî tavrı hakkında da bilgi vermektedir. Bekir Sâmî Paşa Medresesi (1846-1909), Ahmed Ziya Efendi'nin babası Muhammed Bahaeddin Efendi'nin hem şeyhlik yaptığı hem de medrese derslerini devam ettirdiği bu suretle de medrese ve tekkeyi birleştirdiği bir kurumdur ve bu yönüyle önemlidir. Bekir Sâmî Paşa Medresesi'nin yerine inşa edilen Islâh-ı Medâris-i İslâmiyye (1909-1917) ise Bekir Sâmî Paşa Medresesi'nden devraldığı medrese müfredatına mektep müfredatını eklemiş, bu şekilde medrese ile mektebi aynı kurum bünyesinde toplamıştır. Şeyhzâde Ahmed Ziyâ Efendi bu kurumlarda Arapça, Hadis, Ferâiz, Mecelle, Kavâid-i Külliyye, Cezâ Hukuku, Cebir, Fizik, Kimya, Coğrafya, Kozmografya ve Astronomi derslerini vermiştir. Bu dersler Şeyhzâde Ahmed Ziyâ Efendi'nin hem kendi müktesebatındaki çeşitliliği hem de ilgili kurumların o dönemdeki vizyonunu göstermesi açısından oldukça önemlidir. Dinî ilimler yanında medreselerde Cebir, Kimya, Coğrafya, Kozmografya ve Astronomi gibi müspet ilimlerin de okutulması hem bu kurumların hem de Şeyhzâde Ahmed Ziyâ Efendi'nin dinî ilimlerle modern ilimlere birlikte vâkıf, Türk ve Müslüman kalarak Batı'nın teknolojisini de bilen nesil yetiştirme vizyonuna işaret eden göstergelerdir.

² Bilgili, İsmail, "Bir Eğitimci Olarak Şeyhzâde Ahmed Ziya Efendi", s. 119-121.

³ Caner Arabacı Konya medreselerine ilişkin hazırlanmış olduğu doktora tezinde bu iki medresenin kuruluşu, işleyişi, hocaları ve öğrencilerine ilişkin yaklaşık 100 sayfalık detaylı bilgi vermiştir. Bk. Arabacı, Caner, 1900-1924 Yılları Arası Konya Medreseleri, s. 479-579.

Bekir Sâmi Paşa ile önce tekke ile medreseyi, peşi sıra Islâh-ı Medâris-i İslâmiyye ile medrese ile mektebi aynı çatı altında tevhid etme çabalarını aslında Osmanlı'nın son döneminde bir Anadolu şehri olan Konya'daki yerli modernleşme çabaları olarak okumak mümkündür. Bu çabaların yerli olması ve iç dinamiklerden hareket edilerek gerçekleştirilmeye çalışılması, modernleşme sürecinde ayırt edici bir özellik olarak karşımıza çıkar. Bu çabaların Osmanlı Coğrafyası'nın tamamı düşünüldüğünde yeterli olup olmadığı ayrı bir müzakerenin konusudur. Şeyhzâde Ahmed Ziyâ Efendi'nin özne olarak merkezinde yer aldığı bu tecrübe, Bekir Sâmi Paşa Medresesi'nin devamı hüviyetinde olan Islâh-ı Medâris-i İslâmiyye'nin 1917'de alınan siyâsî bir kararla kapatılması ile son bulmuştur.

Şeyhzâde Ahmed Ziyâ Efendi bir müderris olarak bu medreselerde sonraki yıllarda Konya'nın hem ilmî hem de manevî hayatında önemli yeri olan birçok öğrenci yetiştirmiştir. Ali Rıza Kudsî Efendi (1880-1956), Fahri Efendi (Fahrettin Kulu, 1879-1950), Hacıveyiszâde Mustafa Sabri Efendi (1889-1960), Ali Sami Yücesoy (1879-1960), Bozkırlı Abdullah Efendi (1883-1942), İbrahim Hakkı Konyalı (1895-1984) bu isimlerden bazılarıdır.⁴

Şeyhzâde Ahmed Ziyâ Efendi, ağabeyleri Mehmet Zeynel Abidin Efendi (1869-1940) ve Mehmet Rif'at Efendi (1872-1920) ile birlikte siyasetin içinde olmuş, önce İttihat ve Terakkî sonra Hürriyet ve İtilaf Fırkası içinde yer almıştır. Büyük ağabey Mehmet Zeynel Abidin Efendi siyâsî hükümlü olarak vatandaşlıktan çıkarılmış ve sürgüne gönderilmiştir. Mehmet Rif'at Efendi ise dönemin siyâsî atmosferi içinde 1920 senesinde idama mahkum edilmiştir. Yaşanan bu olaylar Şeyhzâde Ahmed Ziyâ Efendi'yi derinden etkilemiş ve hayatının akışını değiştirmiştir. 1920 yılında memleketi Konya'dan ve ailesinden ayrılarak gizli bir şekilde Hicaz bölgesine göç eden Şeyhzâde Ahmed Ziyâ Efendi, ömrünün son beş senesini Medîne ve Mekke'de ikâmet ederek geçirmiş, 1925 senesinde Mekke'de vefat etmiştir.

Hakkında bilgi veren çalışmaların bir kısmında Şeyhzâde Ahmed Ziyâ Efendi'nin 20 civarında eser kaleme aldığı nakledilmiştir.⁵ Bununla birlikte katalog taramalarında müellife ait olduğu tespit edilen ve bugün elimize ulaşan eserler bahse konu olan sayıya değildir.

Şeyhzâde Ahmed Ziyâ Efendi'nin Mensur Eserleri

Hakkında bilgi veren kaynakların bir kısmı birçok eser kaleme aldığını ve bunların basılmış olduğunu nakletmişlerse de Şeyhzâde Ahmed Ziyâ Efendi'nin bugün elimize ulaşan mensur eserleri; gazete ve mecmualarda neşredilen yazıları,

⁴ Ahmed Ziyâ Efendi'nin yetiştirdiği bu öğrencilerin her biri sonraki süreçte müderris olarak görev yapmışlardır. Bu isimlere ilişkin daha detaylı bilgi için bk. Arabacı, Caner, 1900-1924 Yılları Arası Konya Medreseleri, s. 516-545; Gürtaş, Ahmet, "Şeyhzâde Ahmed Ziyâ Efendi ve Kasîde-i Dâliyye'si", s. 95-98.

⁵ Bk. *Konya 1973 İl Yıllığı*, Konya 1973, 313; ayrıca bk. Arabacı, Caner, 1900-1924 Yılları Arası Konya Medreseleri, s. 530.

Kavâid-i Külliye Şerhi, Emâli'l-Ferâiz, Ucâletü'l-Ferâiz ve Emâli'l-Vesâyâ isimli eserleridir. Aşağıda bu mensur eserlere ilişkin bilgi verilecektir.⁶

Gazete ve Mecmua Yazıları:

Şeyhzâde Ahmed Ziyâ Efendi'nin önce Anadolu Gazetesi'nde, sonra Islâh-ı Medâris-i İslâmiyye'nin yayın organı olan Meşrik-i İrfân'da, İntibah Gazetesi ve Hak Yolu mecmualarında⁷ yayımlanmış yazılarıdır. Siyâsî ve ilmî muhtevalı bu yazılar henüz derlenmiş ve bir araya getirilmiş değildir.

İslam Hukuku'nun Genel İlkeleri (Kavâid-i Külliye Şerhi):

Şeyhzâde Ahmed Ziyâ Efendi'nin Konya Mekteb-i Hukuk birinci sınıf öğrencilerine okuttuğu bir eserdir. Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye'nin ilk yüz maddesini kapsayan Kavâid-i Külliye Şerhi'dir. Bu eser, 1996 senesinde Ahmet Yaman tarafından telif edilen uzun bir giriş ve Ali Osman Koçkuzu'nun yayına hazırlanmasıyla basılmıştır.⁸

Emâli'l-Ferâiz:

Emâli'l-Ferâiz miras hukuku meselelerini konu edinen bir ferâiz eseridir. Eser miras hukuku meselelerini uygulamalı bir biçimde ele alır. 82 sayfadan oluşan eserin dili Türkçe'dir. Islâh-ı Medâris-i İslâmiyye'nin bir yayın organı olan Meşrik-i İrfân Matbaası'nda hicri 1326/1328 milâdî 1910 senesinde müellife ait *Ucâletü'l-Ferâiz* ve *Sülâfetü'l-Ferâiz*'le birlikte basılmıştır.⁹ Matbu nüshaları birçok kütüphanede bulunan¹⁰ ve ferâiz bahislerini uygulamalı bir biçimde ele alan eser üzerinde bugüne kadar herhangi bir çalışma yapılmamıştır.

Ucâletü'l-Ferâiz:

Ucâletü'l-Ferâiz miras hukukuna ilişkin 9 sayfadan oluşan bir eserdir. Eser uygulamalı bir metin olan *Emâli'l-Ferâiz*'in muhtasarı mahiyetindedir. Eserde

⁶ Şeyhzâde Ahmed Ziyâ Efendi'nin matbu olan bu eserlerinin dışında Koyunoğlu Müzesi'nde hadis-i şerifleri not ettiği küçük bir defteri ve fıkıh usûlüne dair notları bulunmaktadır. Bk. Bilgili, İsmail "Şeyhzâde Ahmed Ziyâ Efendi'nin Hayatı ve 'Emâli'l-Vesâyâ' Adlı Eseri", s. 310; Ali Osman Koçkuzu, *Paşa Dairesi* isimli eserinde müellife ait Celaleyn Tefsiri üzerine yapılmış bir haşiye çalışmasının olduğunu anlatır ve henüz gün yüzüne çıkarılmamış bu çalışmanın yer aldığı eserin serencamı hakkında bilgi verir. Bk. Koçkuzu, Ali Osman, *Paşa Dairesi -Fahrettin Kulu ve Haciveyiszâde Mustafa Kurucu Hoca Efendilerin Hayatı-*, Konya 2004, s. 19-20.

⁷ Şeyhzâde Ahmed Ziyâ Efendi gazete yazılarına Anadolu'da başlamış, İntibah Gazetesi'nde ise "Başyazar" sıfatıyla yazılar kaleme almıştır. Bk. Arabacı, Caner, 1900-1924 Yılları Arası Konya Medreseleri, s. 530.

⁸ Ahmed Ziya Efendi, *İslam Hukuku'nun Genel İlkeleri (Kavâid-i Külliye Şerhi)*, Yayına Haz. Prof. Dr. Ali Osman Koçkuzu, Esra Yayınları, İstanbul 1996.

⁹ Şeyhzâde Ahmed Ziyâ Efendi'nin ferâiz ilmine ilişkin bu üç eserine *Emâli'l-vesâyâ* isimli vasiyete ilişkin hususları ele alan eseri de eklenmiş, dört eser tek cilt halinde basılmıştır. Bu matbu baskının bir nüshası için bk. Hayra Hizmet Kütüphanesi, Bozkırlı Mustafa Efendi Kitapları, Konu kod no: 347 22 Tasnif kod no: 622/1.

¹⁰ Eserin mevcut matbu nüshalarından biri için bk. Hayra Hizmet Kütüphanesi, Bozkırlı Mustafa Hoca Kitapları, Tasnif No: 15065/1.

uygulamalara yer verilmeden ahvâl-i ferâiz özetlenmiştir. Eserin dili Türkçe'dir. *Ucâletü'l-Ferâiz* İsmâil Bilgili tarafından bir makale çalışmasında ele alınmış, günümüz alfabesi ile tekrar neşredilmiştir.¹¹ Şeyhzâde Ahmed Ziyâ Efendi *Ucâletü'l-Ferâiz* isimli 9 sayfalık bu eseri *Sülâfetü'l-Ferâiz* başlığı altında manzumaştırmıştır. *Sülâfetü'l-Ferâiz* isimli manzum eser çalışmada müellife ait şiirler başlığı altında detaylı bir şekilde ele alınacağı için burada üzerinde durulmayacaktır.

Emâli'l-Vesâyâ:

İslâm miras hukukunun vasiyetle ilgili hükümlerini konu edinen eser 32 sayfadan oluşur. Konya Mekteb-i Hukuk'ta öğrencilere okutulmuş ve imlâ ettirilmiş olan eserin dili Türkçe'dir. *Emâli'l-Vesâyâ* Meşrik-i İrfân Matbaası'nda müellifin daha önce zikredilen miras hukukuna ilişkin üç eseriyle birlikte tek cilt olarak basılmıştır.¹² Vasiyete ilişkin hususların seksen sekiz madde halinde yazıldığı eser, İsmail Bilgili tarafından bir makalede Ömer Nasuhi Bilmen'in *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kamusu* ile karşılaştırılarak incelenmiş ve günümüz Türk alfabesi ile tekrar neşredilmiştir.¹³

Şeyhzâde Ahmed Ziyâ Efendi'nin mensur eserlerine bakılınca İlm-i Ferâiz'de yoğunlaştığı görülmektedir. Müellifin başta ferâiz bahisleri olmak üzere İslam Hukûku'na ilişkin kaleme aldığı eserlerin, Bekir Sami Paşa Medresesi'nde, Islâh-ı Medâris'te ve Mekteb-i Hukuk'ta ders verdiği öğrencilerine tedris ve imlâ ettirdiği eserler olduğunu söylemek mümkündür. Çalışmanın bu aşamasında makalenin esas konusu olan müellife ait manzum eserler üzerinde durulacak ve bu eserlere ilişkin detaylı bilgi verilecektir.

Şeyhzâde Ahmed Ziyâ Efendi'nin Şiirleri

Şeyhzâde Ahmed Ziyâ Efendi'nin kayıtlarda yer alan üç manzum eserine rastlanılmıştır. Bu eserler *Kasîde-i Dâliyye*, *Kasîde-i Lâmiyye* ve manzum bir fıkıh eseri olan *Sülâfetü'l-Ferâiz*'dir. Bu üç eserin dışında müellife ait Farsça ve Türkçe şiirlerin olduğu, fakat bu şiirlerin basılmadığı ve bir araya getirilmediği müellif hayatta iken etrafında yer alan isimler tarafından aktarılan bir husustur.¹⁴ Müellife ait kayıtlarda yer alan üç manzum eser de Arapça olarak telif edilmiştir. Makalede Şeyhzâde Ahmed Ziyâ Efendi'ye ait bu üç eser şekil özellikleri ve muhteva özellikleri başlıkları altında değerlendirilmiş, son olarak da "Sonuç" başlığı altında Şeyhzâde Ahmed Ziyâ Efendi ve bu üç manzum eserine ilişkin değerlendirmelerde bulunulmuştur.

¹¹ Bk. Bilgili, İsmâil, "Şeyhzâde Ahmed Ziyâ Efendi'nin 'Ucâletü'l-Ferâiz' Adlı Eseri", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Konya 2013, Sayı 21, s. 395-408.

¹² Matbu nüsha için bk. Hayra Hizmet Kütüphanesi, Bozkrırlı Mustafa Efendi Kitapları, Konu kod no: 347 22 Tasnif kod no: 622/1.

¹³ Bk. Bilgili, İsmâil "Şeyhzâde Ahmed Ziyâ Efendi'nin Hayatı ve 'Emâli'l-Vasâyâ' Adlı Eseri", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Konya 2008, Sayı 12, s. 301-344.

¹⁴ Ahmet Gürtaş Kasîde-i Dâliyye'ye ilişkin çalışmasında müellife ait Arapça gibi Türkçe ve Farsça şiirlerin de olduğunu zikreder. Bk. Gürtaş, Ahmet, "Şeyhzâde Ahmed Ziyâ Efendi ve Kasîde-i Dâliyye'si", s. 99.

a- Kasîde-i Dâliyye

Kasîde-i Dâliyye, Şeyhzâde Ahmed Ziyâ Efendi'nin Hz. Peygamber'e olan sevgisini, ona olan özlemine dile getirdiği manzum eseridir. Kaside, ilk olarak "*Kasîde-i Ziyâiyye*" ismiyle Erkam Kitabevi Dağıtım ve Neşriyat tarafından 1983 yılında İlhan Armutçuoğlu tercümesiyle yayımlanmıştır.¹⁵ Sonraki dönemde çalışmada kasideye birçok atıf yapılmış ise de esere ilişkin en detaylı ve en bilimsel nitelikli çalışma Ahmet Gürtaş tarafından yapılmıştır.¹⁶ Kasideyi Ahmed Ziya Efendi'nin henüz 16 yaşında iken yazdığı bilinmektedir.¹⁷ Bu durum müellifin daha erken yaşta Arap diline ve edebiyatına olan vukûfiyetini göstermesi açısından önemlidir. Müellifin *Kasîde-i Dâliyye*'de kendi ismi olan *Ziyâ'yı* mahlas olarak kullandığı da görülmektedir.

Şekil Özellikleri:

Kasîde-i Dâliyye 27 beyitten oluşur. Uzun soluklu olmayan eser oldukça sade bir dil ile Arapça kaleme alınmıştır. Klasik Türk, Arap ve Fars şiir geleneklerinde kasideler konuları, redifleri ve kafiye harflerine göre isimlendirilir. Bu gelenek doğrultusunda *Kasîde-i Dâliyye* de kafiye harfine göre isimlendirilmiş bir kasidedir. Bununla birlikte eser müellifine izafe edilerek *Kasîde-i Ziyâiyye* olarak da meşhur olmuştur.

Kaside bahr-i basîtin *Müstef'ilün Fâ'ilün Müstef'ilün Fâ'ilün* kalıbında kaleme alınmıştır. Bu kalıbında *Fâ'ilün* şeklindeki cüzlerin *Fe'ilün* şeklinde gelmesi de mümkündür. Kasidede yer yer bu tasarrufa rastlanmaktadır.

Kasidenin matla' beyti şöyledir:

بَلِّغْ سَلَامِي صَبَاً بِاللَّهِ إِنَّ تَرْدَ مَدِينَةَ حَبِيبِ الْمَاجِدِ الْأَحَدِ

(Ey bâd-ı sabâ, Allah aşkına, yegâne yüce varlık olan Allah'ın sevgilisi Muhammed'in şehrine varırsan ona benim selamımı ilet.)

Kaside aşağıdaki makta' beyti ile son bulur:

وَأَلَّالِ وَالصَّحْبِ وَالْآتِبَاعِ كُلِّهِمْ وَاخْتِمْ إِلَهِي لَنَا بِالْحَيْرِ فِي الْأَمَدِ

([Ey Peygamber, Cenâb-ı Hak] senin âline, ashâbına ve onlara tâbi olanların tümüne [salât ü selâm eylesin]. Yâ ilâhî en sonunda bize de hayır ihsân eyle.)

Oldukça sade ve akıcı bir üslûp ile kaleme alınan kaside bestelenmiştir. Bestesi kolay eda edilebilir özellikte olan, üslûp açısından da sade ve akıcı olduğu için halk arasında meşhur olan *Kasîde-i Dâliyye*'nin Konya ve çevresindeki dinî sohbet ortamlarında yaygın bir şekilde okunduğu nakledilmektedir.¹⁸

¹⁵ Ahmed Ziyâ Efendi, *Kasîde-i Ziyâiyye*, (Terc. İlhan Armutçuoğlu), Erkam Kitabevi Dağıtım ve Neşriyat, 1983.

¹⁶ Ahmet Gürtaş, "Şeyhzâde Ahmed Ziyâ Efendi ve Kasîde-i Dâliyye'si", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl: 1999, Sayı: 9, s. 81-149. İlgili makalede Şeyhzâde Ahmed Ziyâ Efendi'nin hayatı, ilmî şahsiyeti ve eserleri hakkında bilgi verilmiş, en meşhur manzum eseri olan *Kasîde-i Dâliyye*'si, birçok nüsha ve kaynaktan yararlanılarak tercümesi ve çözümlemesi ile birlikte neşredilmiştir. Makale müellife ilişkin daha sonra yapılmış birçok çalışmaya kaynaklık etmiştir.

¹⁷ Bilgili, İsmail, "Şeyhzâde Ahmed Ziyâ Efendi'nin Hayatı ve 'Emâlî'l-Vasâyâ' Adlı Eseri", s. 309.

¹⁸ Gürtaş, Ahmet, "Şeyhzâde Ahmed Ziyâ Efendi ve Kasîde-i Dâliyye'si", s. 100.

Muhteva Özellikleri:

Şekil açısından ele alındığında bir kaside olan *Dâliyye* manzumesi muhteva itibariyle na't türünün bir örneğidir. Dinî-edebî geleneğimizde Hz. Peygamber'e ilişkin birçok tür bulunmakla birlikte Hz. Peygamber'in medhi anlamına gelen na't bu edebî türlerin en yaygını ve en çok telif edileni olagelmıştır.

Şairleri na't telif etmeye sevk eden temel saik Hz. Peygamber'e olan derin sevgilerini ve özlemlerini dile getirme istekleridir. Şeyhzâde Ahmed Ziyâ Efendi'nin eserinde de bu derin sevgi ve özlem kendini açıkça gösterir. Şair Hz. Peygamber'e olan iştiağını şu beyitlerle veciz bir şekilde ifade etmiştir:

إِنْ دَامَ مَا بِي مِنَ الْحُرْمَانِ وَآكِدِي يَلْتَعُ فُوَادِي لِمَا يَلْقَاهُ مِنْ كَمَدِي

(Vah başıma gelen! Eğer bendeki Hz. Peygamber'i (sav) ziyaret etmekten mahrumiyet devam ederse, gönlüm uğradığı bu şiddetli üzüntüden dolayı yanıp kavrulacaktır.)¹⁹

أَلْقَلْبُ فِي وَهَجٍ وَالشَّوْقُ يُضِرُّ مَهَا مَا هَبَّ مِنْ طَيِّبَةٍ رِيحٍ إِلَى عَنَدِي

(Kalbim, müthiş alevler içindedir; özlemim ise o alevleri, Medine'den bulunduğum tarafa doğru en hafif bir rüzgâr estiğinde bile, körükleyip şiddetini artırmaktadır.)

Şeyhzâde Ahmed Ziyâ Efendi'nin Hz. Peygamber için na't telif etmesindeki kişisel sebebi kasidesindeki satır aralarından öğreniyoruz. Kasidede yer alan ifadelerden, şairin yaşadığı dönemde hacı adaylarını götüren kafilelerin uğurlandığı merasimlere katıldığı anlaşılmaktadır. Bu merasimler Şeyhzâde Ahmet Ziyâ Efendi'deki Hz. Peygamber iştiağını daha da artırmış, bununla birlikte kafilelerin yola çıkıp şairin arkada kalması kendisinde derin bir üzüntüye sebep olmuştur. Şair kasidesinde Hz. Peygamber'e olan iştiağını ve O'na ulaşamamasından dolayı hissettiği üzüntüyü şu beyitlerle dile getirir:

حُسْبُتُ عَنكَ وَعَيْرُ الزَّائِرِينَ مَضَّتْ يَا سَيِّدِي يَا رَسُولَ اللَّهِ خُذْ بِيَدِي

(Beytullah'ın ve Sen'in ziyaretçilerinden oluşan kafileler geçip gittikleri halde, sana varmak bana yine kısmet olmadı. Ey Sultanım, Yâ Resûlallah artık elimden tut.)

يَهْتَابُ قَلْبِي وَرَاءَ الْقَوْمِ لَكِنُّ أَنَا أَحْرُنُ مُسْتَوْجِدًا فِي الْمُهْدِ كَأَلَايِدِ

(O topluluğun [hac kafilelerinin] arkasından kalbim heyecandan duracak gibi olur da; ben de kendi kendime, beşikteki çocuk gibi inler dururum.)

Dinî edebî geleneğimizde şairleri na't telif etmeye sevk eden önemli bir diğer âmil, şairlerin na't telif etmenin bir vucûbiyet olduğuna inanmalarıdır. Ahzâb Sûresi'nde yer alan ve meâlen "Allah ve melekleri, Peygamber'e çok salât ederler. Ey müminler! Siz de ona salât edin ve tam bir teslimiyetle selam verin..."²⁰ anlamına gelen ayet-i kerime geleneğimizde şiir telif etme hünerine sahip, şairliği

¹⁹ Çalışmada *Kaside-i Dâliyye* beyitlerinin Türkçeleştirilmesinde Ahmet Gürtaş tarafından yapılan çeviri esas alınmakla birlikte bazı beyitlerin tercümesinde kişisel tasarruflarda da bulunulmuştur.

²⁰ Ahzâb, 33/56.

ile maruf olanlar için na't kaleme almanın bir vucûbiyet ifade ettiği şeklinde yorumlanmıştır. Bu da klasik dönemde hemen her şairi na't kaleme almaya sevk etmiştir. Hatta şairlerin bir kısmı sadece na'tlerden oluşan *divân-ı nu'ût* eserleri telif etmişlerdir.²¹ Şair inana geldiği bu vucûbiyetin ifasıyla Hz. Peygamber'e olan inancını ve bağlılığını da ifade etmiş olacaktır. Şeyhzâde Ahmed Ziyâ Efendi'nin bu minval üzere kasidesine Hz. Peygamber'e selâm ile başladığını görüyoruz:

بَلِّغْ سَلَامِي صَبَاً بِاللَّهِ إِنْ تَرِدْ مَدِينَةَ حَبِيبِ الْمَاجِدِ الْأَحَدِ

(Ey bâd-ı sabâ, Allah aşkına, yegâne yüce varlık olan Allah'ın sevgilisi Muhammed'in şehrine varırsan ona benim selamımı ilet.)

سَلِّمْ نَجَاةَ شَفِيعِ الْخَلْقِ عَلَيْهِ مُتَّصِبًا مَقْدَارَ تَبَّتِ الْوَرَى أَوْ زِدْهُ هَذَا السَّلَامَ وَزِدْ

(Şefaati-iz zümâsı bütün mahlûkâta şamil olan Hz. Resûlullah'ın huzurunda kemal-i edeple ayakta durarak, ona, yeryüzünün bitirdiği nebatat miktarınca selâm ver; hatta bu selâmı artırabildiğin kadar artır.)

Şairin na't kaleme alması Hz. Peygamber'i zikrine alması demektir. Hz. Peygamber ise ismi zikredildiğinde kendisine salât edilmesini istemiş ve bir hadis-i şerifte "Kiyâmet günü bana insanların en yakını, bana en çok salavât getirendir" buyurmuşlardır.²² Bu düstur üzere na't telifinde Hz. Peygamber'e salât etmek bir usûl haline gelmiştir. Bu usûl üzere Şeyhzâde Ahmed Ziyâ Efendi'nin Hz. Peygamber'e olan salât ü selâmı kasidenin sonuna kadar devam eder ve kaside şairin Hz. Peygamber'in âline, ashâbına ve onlara tabi olanlara salât ü selam etmesiyle son bulur. Aşağıdaki iki beyit, şairin Hz. Peygamber'e salât ü selam ettiği veciz ifadelerinin en güzel örneklerindedir:

عَلَيْكَ مَا نَاحَ فِي الْعُصْنِ الْحَتَامِ وَمَا سَاحَ النُّعَامُ صَلَاةَ الْوَالِدِ الصَّمِدِ

(Güvercin dalda öttükçe, deve kuşu da [yeryüzünde] dolaştıkça [dünya durdukça], Vâhid ve Samed olan Allah'ın salât ü selâmı senin üzerine olsun Yâ Resûlallah!)

وَمَا تَرْتَمِمْ أَطْيَاؤُ وَصَاحَ جَوَى عَنَادِلُ بَحْرَيْنِ السَّجْعِ وَالْعُرْدِ

(Kuşlar terennüm ettikçe, bülbüller aşk ateşinin sevgiyle, hazin nağmelerle şarkılar söyledikçe [Allah'ın salât ü selâmı üzerine olsun Yâ Resûlallah!])

Şairler için na't kaleme almak Hz. Peygamber'den şefaati talep etmenin bir imkânı anlamına gelir. Na'tler şairlerin şefaati talebinde bulunduğu *istişfâ* ve *istimdâd* mahiyetinde şiirler olma özelliğini de barındırırlar. Şeyhzâde Ahmed Ziyâ Efendi de bu geleneğe uyararak, na'tinde yer alan birçok beyitte bir kul olarak

²¹ Klasik edebiyatımızda Yahyâ Nazîm (ö. 1727) sadece na't telif ederek divan oluşturan şairlerin başında gelir. Zira kendisi sadece na'tlerden müteşekkil beş müstakil divân telif etmiştir. Bu beş eser bir araya getirilerek 1841'de İstanbul'da basılmıştır. Bk. Nazîm, *Divân-ı Belâgat-Unvân-ı Nazîm*, Neşr: Mehmed Nâil, İstanbul 1257/1841, 500s. Yahyâ Nazîm'den başka Himmetzâde Abdullah/Abdî (ö. 1710), Bursalı İsmâil Belîğ (ö. 1729), Neccârzâde Rıza (ö. 1746), Salâhî Efendi (ö. 1783), Nazîf Efendi (ö. 1859), Mehmet Tevfik (ö. 1899) ve Mehmed Fevzi Efendi (ö. 1900) na't telif ederek müstakil divân oluşturan diğer isimlerdir. Bu eserler içinde yayımlanmış olan *Salâhî*'ye ait divân-ı nu'ût için bk. Akkuş, Mehmed, *Hz. Peygamber'e Na'tlar (Divân-ı Nu'ût-ı Salâhî)*, Ankara 1999.

²² Tirmizî, Vitr, 21.

acziyetini ifade etmiş, günahları için Hz. Peygamber'den şefaata talep etmiştir. Kasidenin 12., 13., 15., 18. ve 19. beyitlerinde şairin Hz. Peygamber'den şefaata talebi ve Hz. Peygamber'in yol göstericiliğini istemesi açıkça görülür. Konuyu somutlaştırmak açısından kasidede yer alan aşağıdaki iki beyti örnek olarak veriyoruz:

أَبْغَى الشَّفَاعَةَ مِنْ ذَاكَ النَّبِيِّ إِذَا لَمْ يَنْتَفِعْ أَحَدٌ بِأَمَالٍ وَالْوَالِدِ

(Hiç kimsenin mal ve evlattan fayda görmeyeceği zaman, ben işte o peygamberin şefaatinin diliyorum.)

فَأَنْصُرُ لِعَبْدٍ بِالْمُوبِقَاتِ كَمَا نُصِرْتُ مِنْ رَبَّنَا فِي الْبُدْرِ وَالْأَحَدِ

(Rabbimiz Teâlâ tarafından Bedir ve Uhud gazvelerinde yardım gördüğün gibi, sen de isyanlarla helak noktasına gelmiş olan şu kula yardımcı ol.)

Bütün bu hususiyetlerin dışında dinî edebî geleneğimizde sözün Hz. Peygamber'in zikri ile değer kazanacağına olan inanç, şairleri na't telif etmeye sevk eden bir diğer amil olagelmıştır. Övgünün tabiatı övülenin yüceltilmesi iken söz konusu olan Hz. Peygamber olunca, O'nun zikri bizatihi sözün kendisini yüceltecek, söze değer ve güzellik katacaktır. Na't metinleri en samimi duyguların öne çıktığı metinlerdir. Zira şairler Hz. Peygamber'i tazim ederken herhangi dünyevi bir menfaat beklentisi içinde olmaz, çoğu zaman da sanat kaygısı gütmeyen bu metinleri kaleme alırlar. Bu durum muhtevaya da yansıyan bir samimiyeti ortaya çıkarmış, aynı zamanda na't türünü diğer birçok türden ayrıcalıklı da kılmıştır. Şeyhzâde Ahmet Ziyâ Efendi tarafından kaleme alınan *Kasîde-i Dâliyye*'de de samimi söyleyiş açıkça görülmektedir.

Şeyhzâde Ahmet Ziyâ Efendi tarafından kaleme alınan *Kasîde-i Dâliyye* na't türüne ilişkin geleneğin taşıdığı usûl ve muhtevâyı içeren, sade ve akıcı üslûbuyla öne çıkan, samimi bir söyleyişle Arapça olarak kaleme alınmış, daha sonra bestelenmiş; bestesindeki kolaylık ve şiirsel akıcılığı sebebiyle Konya ve çevresindeki dinî sohbet ortamlarında yaygın bir şekilde okuna gelmiş bir metindir. Müellifin 16 yaşında bu kasideyi yazması erken yaşta Arap diline belagat düzeyindeki vukûfiyetini göstermesi açısından oldukça önemlidir. Bununla birlikte manzum eserin muhtevasında Osmanlı na't yazım geleneğindeki usûle uygun bir şekilde muhtevayı başarıyla işlemiş olması Şeyhzâde Ahmet Ziyâ Efendi'nin edebî geleneğe vukûfiyetini göstermesi açısından da önemlidir.

b- Kasîde-i Lâmiyye

Kasîde-i Lâmiyye, Şeyhzâde Ahmed Ziyâ Efendi tarafından ağabeyi Zeynel Abidin Efendi'nin İttihat ve Terakki hükümeti tarafından sürgüne ve hapse mahkûm edilmesi üzerine kaleme alınmış bir metindir. Bugüne kadar üzerinde herhangi bir çalışma yapılmamış olan kaside İsmail Bilgili tarafından yayına hazırlanmaktadır.²³

²³ Bu çalışma kaleme alınırken ilgili çalışmayı ve konuya ilişkin birikimini bizimle paylaşma nezaketinde bulunan Yrd. Doç. Dr. İsmail Bilgili'ye teşekkür ederim.

Şekil Özellikleri:

Kasîde-i Lâmiyye 44 beyitten oluşan bir manzumedir. Müellifin diğer eserleri gibi Arapça telif edilmiş bir eserdir. Metin, kaside isimlendirme geleneğine uygun bir biçimde kafiyenin son harfi olan "lâm"a izafetle *Kasîde-i Lâmiyye* şeklinde isimlendirilmiştir. Dönemin siyasî olayları üzerine telif edilmiş bir eser olduğu için sanat kaygısı gözetilmeksizin, sade bir üslup ile kaleme alınmış bir metindir.

Kasidenin matla' beyti şöyledir:

هُوَ الْحَقُّ يَبْدُو نَمَّ يَجْلُو وَيَعْتَلِي وَيُدْحِضُ مَا نَاوَأَ وَمَا كَانَ يَأْتَلِي

(O hak ki, görünür, parıldar ve yükselir, yemin edip düşmanca çabaları boşa çıkarır.)

Kaside aşağıdaki makta' beytiyle son bulur:

تَغْنَى عَلَى هَامَاتِكُمْ هَامَةُ الرَّدَى وَشَالَتْ شَلَاكُمُ بِالدَّبُورِ وَشَمَّأَلِ

(Yardan düşüşünüz sizin uğursuzluğunuza şarkı söyler, Kuzey ve Batı rüzgârları sizin benliğinizi alır götürür.)

Kasîde-i Lâmiyye'de yer yer İmru'ül Kays'tan yapılan tam iktibaslar dikkat çeker. 44 beyitten oluşan kaside tavil bahrinde *Fe'ûlun*, *Mefâ'îlu*, *Fe'ûlun*, *Mefâ'îlu* kalıbı ile telif edilmiştir.²⁴

Muhteva Özellikleri

Her şeyden önce söylenmesi gereken Şeyhzâde Ahmet Ziyâ Efendi'nin *Kasîde-i Lâmiyye*'yi ağabeyi Zeynel Abidin Efendi'nin dönemin iktidarı İttihat ve Terakkî tarafından sürgüne gönderilmesi üzerine telif etmiş olmasıdır. Ağabey Zeynel Abidin Efendi, II. Meşrutiyet döneminde İttihat ve Terakkî'den Konya Mebusu seçilmiş, bununla birlikte zaman içinde derin fikir ayrılıkları ortaya çıkınca ilk fırsatta istifasını vererek Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na katılmış bir zattır. Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nda Merkez-i Umûmî Heyeti Üyesi de olan Zeynel Abidin Efendi dönemin iktidarına muhalefet edenlerin arasında yer aldığı için sürgün edilmiştir. Ağabeyi Zeynel Abidin ile siyaseten aynı safta yer alan Ahmet Ziya Efendi *Kasîde-i Lâmiyye*'yi bu sürgünün üzerine telif etmiştir. Bu sebeple kaside tamamen, siyaseten karmaşalı bu atmosferin bir ürünü olarak anlaşılması gereken bir metindir.

Ahmet Ziya Efendi kasidesine hak-batıl, aydınlık-karanlık karşıtlıkları üzerinden bir söylem üreterek başlar. Bu durum ağabeyinin maruz kaldığı haksızlığa karşı bir tavır alış olarak gözükür. Kasidenin ilk iki beyti şöyledir:

هُوَ الْحَقُّ يَبْدُو نَمَّ يَجْلُو وَيَعْتَلِي وَيُدْحِضُ مَا نَاوَأَ وَمَا كَانَ يَأْتَلِي

(O hak ki, görünür, parıldar ve yükselir, yemin edip düşmanca çabaları boşa çıkarır.)

²⁴ Çalışmada *Kasîde-i Lâmiyye* ele alınırken Yrd. Doç. Dr. İsmail Bilgili tarafından yayına hazırlanan çalışmada neşredilecek metin esas alınmıştır.

صُوِيَ الْمَجْرِيغُ وَيَغْزُو غِيَاهِبًا وَيَهْرَمُ مِنْهَا جَحْمَلًا بَعْدَ جَحْمَلٍ

(İşte bu fecrin aydınlığı karanlığa karşı savaşıyor, onlardan kalabalık ordulara karşı zafer üstüne zafer kazanıyor.)

Ahmet Ziya Efendi hemen ardından gelen beyitlerde bu hak-batıl karşıtlığını Hz. Peygamber Efendimizin İslam davetinde karşılaştığı zorluklarla mücadelesine benzetir. Hz. Peygamber de inatçı ve inkârcı insanlar ile mücadele etmiş, daveti karşısında yer alan insanlar tarafından birçok işkence görmüş ve iftiraya uğramıştır:

وَهَذَا رَسُولُ اللَّهِ قَدْ قَامَ دَاعِيًا يَطْهَرَانِ قَوْمٍ بِالْعِنَادِ مُكْبَلٍ

(Bu Allah'ın Resulüdür; davete başlamış, inat ve inkârcı halkın yanında elleri bağlı.)

دَعَاهُمْ إِلَى الْحَقِّ الصَّرِيحِ وَمَا وَنَى وَهُمْ جَاهِرُونَ بِالْأَذَى وَالْتَقَوْلِ

(Yılmadan onları apaçık hakikate çağırırdı, onlar ise ona işkence ve iftiralar savurdu.)

Hız. Peygamber'in davasına sürekli saldırılar olmuş, bu saldırılara sabredenler olmuş, sabredenler arasından niceleri ölümle niceleri de zindanlara atılarak yücelmişlerdir. Ama her ne olursa olsun ayrılıp cepheyi terk etmemişler, gevşememişler, hedefe varıncaya dek yorulmadan din-i mübîni savunmuşlardır. Şair aşağıda yer alan beyitlerde bunu şu şekilde dile getirir:

وَعَضُّوا عَلَى هَدْيِ الرَّسُولِ وَصَابَرُوا فَكَمْ بَيْنَ مَضْبُورٍ وَهَلْكَ مُعَلَّلٍ

(Resulün davasına saldırdılar, sabrettiler, niceleri ölümle zindan arasında yüceldi.)

وَمَا زَالُوا وَالْمَوْتُ يَسْطُو حَيَاهُمْ وَشَدُّوا عَلَى جُرْدِ بَيْضٍ وَدَبِيلِ

(Ayrılmadılar ölüm üzerlerine çöktüğü halde, gevşemediler, verimsiz, bitkisiz beyaz çorak bir arz için direndiler.)

وَدَبُّوا عَنِ الدِّينِ الْمُبِينِ وَمَا أَلُّوا بِجُهْدِ جِهْدٍ وَالنِّصَالِ بِمَقُولِ

(Gevşemeden din-i mübîni savundular, yorulmadan savundular hedefe varıncaya kadar.)

Sonraki beyitlerde şairin zalimleri ve haksızlıklarını tasvir ettiği görülür. Volta atan mahkûmlar gibi insanlar arasında dolaşarak Rablerinin gazabından korkmadan zulmederler (22. beyit). Güçlerinin yeteceğini gözleri keske kaplanlara bile saldırır, korkarlarsa yağ tortusu gibi sağa sola yalpalarlar (23. beyit). Zalimler sürekli göçmek zorunda kalan yalancı ve küfürbazlar gibi, insanların arasını dağıtmakta, insanların namuslarına yeltenip, birlik ve beraberliklerini bozmaktadırlar (24. beyit). Bu ve benzeri tavsif ve tasvirlerin ardından bu zulme karşı dik duranlardan bahsetmektedir. Zulme direnenler acı da olsa hakikatten dönmemişlerdir (26. beyit). Onlar mütevazı bir hayat için refahı terk etmiş, hakikat davalarından terk edilmekten korkmamışlardır (27. beyit). Onlar için korku yoktur (28. beyit). Şiirin ortaya çıktığı siyasi ortamı ve şairin telif sebebinin düşününce metinde eleştirilerin hedefi olan grubun dönemin siyasi iktidarı olduğu şüphesizdir. Şair metinde yer alan ifadelerde siyasi düşünceleri ve mücadelesinden

dolayı sürgüne gönderilen ağabeyi Zeynel Abidin Efendi'ye bu cezayı veren dönemin iktidarını eleştirmiştir.

Ahmet Ziya Efendi, kasidenin sonuna doğru aşağıdaki beyitlerde yer aldığı şekliyle bir kısım uyarı ve nasihatlerde bulunur:

أَلَا أَيُّهَا الْأَوْعَادُ مَهْلًا دُؤَيْبِكُمْ
وَقِيَعَةً مُكْرِمٍ مِنْ إِلَهٍ مَدْلَلِ

(Bakin ey karın tokluğuna çalışanlar, yavaş olun, insanları zelil eden Kerim olan Allah'a karşı gybet etmekten sakının.)

رِتَاجُ مِنَ الْعَبْرَاءِ وَالْمَنْزِلِ الْعَلِيِّ
وَلَمَّا نَسِيتُمْ مَا وَعَظْتُمْ بِهِ أَنْجَلِ

(Verilen öğütleri unuttuğunuz vakit, yüce menzil ve kapısı tozlardan arınır.)

فَلَا بُدَّ مِنْ بَأْسٍ إِذَا مَا فَرَحْتُمْوَا
بِمَا أَتَاكُمْ سُنَّةً لَمْ تُبَدَّلِ قَدْ

(Kibirlendiğiniz zaman değişmeyen sünnetullahın getirdikleri ile mutlaka bir bela, musibet gelir başınıza.)

Şeyhzâde Ahmet Ziya Efendi kasidenin sonunda "Kuzey ve Batı rüzgârları sizin benliğinizi alıp götürür" diyerek dönemin siyasi iradesine hem sert bir eleştiri hem de bir uyarı niteliğindeki ifadeleriyle *Kasîde-i Lâmiyye*'yi nihayetlendirir.

تَعَنَّى عَلَى هَامَاتِكُمْ هَامَةَ الرِّدَى
وَسَأَلَتْ سَلَاكُمُ بِالذَّبُورِ وَسَمَّالِ

(Yardan düşüşünüz sizin uğursuzluğunuza şarkı söyler, Kuzey ve Batı rüzgârları sizin benliğinizi alır götürür.)

Burada metne ilişkin söylenmesi gereken bir diğer husus müellifin *Kasîde-i Lâmiyye*'de Arap Edebiyatı'nın büyük şairi İmruü'l-Kays'tan da iktibaslarla bulunduğu. *Kasîde-i Lâmiyye* içinde İmruü'l-Kays'a ait *Muallaka*'dan yapılan bu iktibaslar dikkati çekmektedir.²⁵ Kasidede yer alan aşağıdaki beyitte yer alan ikinci mısra bu iktibasların bir örneğidir:

هَذَا بَكَيْنًا لَا لَيْسَلَمَى مُنَادِيًا
”فَمَا تَبَّكَ مِنْ ذِكْرِى حَبِيبٍ وَمَنْزِلِ“

(İşte bu yüzden Selma için değil diye seslenip, durun arkadaşlar sevgilinin ve yurdununun anısına ağlayalım.)

Örnek verilen beyitteki ikinci mısra İmruü'l-Kays'a ait meşhur *Muallaka*'nın matla' beytinin ilk mısraıdır. Şeyhzâde Ahmed Ziyâ tam bir iktibasla mısraı kasidesine dâhil etmiştir. Şairin İmruü'l-Kays'tan böyle bir iktibasta bulunması ayrıca manidardır. Zira sevgilisinden ve yurdundan ayrılmak zorunda bırakılan İmruü'l-Kays²⁶ ile siyasî görüşlerinden dolayı Şeyhzâde Ahmed Ziyâ Efendi'nin sürgüne gönderilerek yurdu terk etmek zorunda bırakılan ağabeyi Zeynel Abidin Efendi arasında her ikisinin de yaşadıkları toprakları terk etmek zorunda bırakılmaları gibi bir durum benzerliği vardır. Haddizatında ağabeyinden sonra Şeyhzâde Ahmed Ziyâ Efendi de memleketinden sessizce ayrılacak ve ömrünün

²⁵ *Kasîde-i Lâmiyye*'de, 14. beyit, 21. beyit, 32. beyit, 33. beyit ve 37. beyit olmak üzere beş ayrı yerde İmruü'l-Kays'ın *Muallaka*'sından yapılan iktibaslar dikkat çekmektedir.

²⁶ İmruü'l-Kays'ın hayatı hakkında bilgi için bk. Ahmet Savran, "İmruülkays b. Hucr", *DİA*, C. 22, s. 237-238.

son yıllarını yurdundan ayrı geçirecektir. *Kasîde-i Lâmiyye*'de yer alan bu iktibaslar bir sanat olmanın ve muhtevaya anlam katmanın ötesinde müellifin Arap edebiyatına olan vukûfiyetini göstermesi açısından da önemlidir.

Ahmet Ziya Efendi'nin *Kasîde-i Lâmiyyesi* sanatsal değerinden ziyade telif edildiği siyasi ortam ve telif sebebi ile öne çıkmış bir eserdir. Kasidenin telif sebebinin şairin haksız ve zalimce bulunduğu dönemin iktidarı tarafından ağabeyi hakkında alınan siyasi bir sürgün kararı olduğu düşünülürse, bu şekilde öne çıkması da normaldir. Kasideden aktardığımız beyit örnekleri bu ifadeleri pekiştirir niteliktedir. Metnin muhtevası dönemin iktidarı tarafından alınan bir kararın eleştirisi ve bu karara bir karşı tutum olarak şekillenmiştir.

c-Sülâfetü'l-Ferâiz

Sülâfetü'l-Ferâiz, Şeyhzâde Ahmed Ziyâ Efendi tarafından telif edilen miras hukuku ile ilgili 10 sayfalık bir manzumedir. Bu manzume müellif tarafından telif edilen miras hukuku ile ilgili bir başka eser olan *Ucâletü'l-Ferâiz*'in manzumlaştırılmış halidir. Miras hukukunu ele alan 9 sayfalık mensur bir metin olan *Ucâletü'l-Ferâiz* ise müellifin *Emâli'l-Ferâiz* başlığı altında telif ettiği 82 sayfalık uygulamalı ferâiz kitabının muhtasarıdır. Müellif önce *Emâli'l-Ferâiz*'i, *Ucâletü'l-Ferâiz* ile muhtasar hale getirmiş ardından da bu muhtasar eseri *Sülâfetü'l-Ferâiz* başlığı altında manzumlaştırmıştır.

Şeyhzâde Ahmed Ziya Efendi'nin Mekteb-i Hukuk'ta Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye ve Kavâid-i Külliye dersleriyle birlikte Ferâiz dersleri okuttuğu bilinmektedir. *Emâli'l-Ferâiz*, muhtasarı *Ucâletü'l-Ferâiz* ve bu eserin manzumlaştırılmış hali olan *Sülâfetü'l-Ferâiz* müellifin Mekteb-i Hukuk'ta öğrencilerine takrir ettirdiği eserler arasındadır.²⁷ Bu üç eser H. 1329 yılında Konya'da Meşrik-i İrfân Matbaası'nda bir kitap olarak basılmıştır.²⁸ Eserlerin müellif tarafından öğrencilere imlâ ettirildiği ve okutulduğu, bu baskının kapağında yer alan "*Konya Mekteb-i Hukûk talebesiyle imlâ ve tadrîs olunduktan sonra tab' olunarak...*" ifadeleriyle sabittir.

Şeyhzâde Ahmed Ziyâ Efendi'nin *Kasîde-i Dâliyye*'de olduğu gibi *Sülâfetü'l-Ferâiz*'de de ismi olan *Ziyâ*'yı mahlas olarak kullandığı ve bu mahlası benimsediği görülür.

Şekil Özellikleri

Sülâfetü'l-Ferâiz İslam Miras Hukuku'na ilişkin 100 beyitlik manzum bir eserdir. Eserin Meşrik-i İrfân Matbaası'ndaki baskısı 12 sayfadan oluşur. Bu 12 sayfanın 2. ve 10. sayfaları arasındaki 9 sayfalık kısımda 100 beyitlik manzum

²⁷ Ahmet Gürtaş, "Şeyhzâde Ahmed Ziyâ Efendi ve Kasîde-i Dâliyye'si", s. 90.

²⁸ Bu üç esere de İSAM Kütüphanesi Osmanlıca Risaleler Veri Tabanı üzerinden ulaşmak mümkündür. Bu üç eser Koyunoğlu Müzesi ve Hayra Hizmet Kütüphanelerinde de yer almaktadır. Hayra Hizmet Kütüphanesi'nde yer alan eserlerin katalog bilgileri için bk. Hayra Hizmet Kütüphanesi, Bozkırlı Mustafa Hoca Kitapları, Tasnif No: 15065/1; Hayra Hizmet Kütüphanesi, Bozkırlı Mustafa Hoca Kitapları, Tasnif No: 15065/1; Hayra Hizmet Kütüphanesi, Bozkırlı Mustafa Hoca Kitapları, Tasnif No: 15065/1.

eserin metni yer alır. Eser kaside nazım biçimiyle telif edilmiştir. Müellifin daha önceki iki şiirinde olduğu gibi eserin dili Arapça'dır. Meşrik-i İrfan matbaasında basılan eserin sayfa altlarında, şiirde yer alan bir kısım Arapça kelime ve ibarenin açıklamaları verilmek suretiyle eserin anlaşılması daha kolay hale getirilmiştir. Müellif sayfa altlarında yaptığı bu izahlarla şiirini açıklamış da olmaktadır.

Sülâfetü'l-Ferâiz'in matla' beyti şöyledir:

لَكَ الْحَمْدُ يَا رَحْمَنُ صَلَّى تَفَضُّلاً عَلَى الْمُصْطَفَى خَيْرِ الْأَنَامِ وَمَنْ تَلَا

(Ey Rahmân olan Allah'ım hamd sanadır, salât da varlık âleminin en hayırlısı Mustafâ'ya âline ve ashâbına olsun.)

Eser aşağıdaki makta' beyitle son bulur:

وَمَا لَاحَ فِي الْأَفْقِ الثَّرِيًّا وَمَا بَكَى لِرَوْضَتِهِ الْعُشَّاقُ دِيًّا وَهُطَلَا

(Yine kendisiyle ufukta Süreyya yıldızının doğduğu ve âşıkların yağmur gibi ciseleyen gözyaşlarıyla ravzası için ağladığı hidayet rehberi Mustafâ'ya olsun.)

Tavîl bahrinin *Feûlün Mefâi(i)lün Feûlün Mefâi(i)lün* kalıbına uygun bir biçimde telif edilen *Sülâfetü'l-Ferâiz* üzerinde bugüne kadar herhangi bir çalışma yapılmamıştır.

Mutevâ Özellikleri

Klasik Türk şiiri geleneği içinde dinî konular başta olmak üzere birçok konuda didaktik yönü ağır basan manzum eserler telif edilmiştir. Manzum siyerler, manzum akaidnâmeler, manzum ilmihaller, manzum menâsik-i haclar, manzum subha-i sibyanlar ve daha birçok manzum tefsir, hadis ve fıkıh eserleri, bu alandaki dinî edebî türlere, manzum lügatler, manzum şair tezkireleri ve manzum tarihler ise dinî içerikli olmayan diğer türlere örnek olarak verilebilir.²⁹ *Sülâfetü'l-Ferâiz* de dinî edebî manzum türler içinde manzum ferâiz-namelerin bir örneği olarak yerini almıştır.

Bu manzum türlerde eser telif eden şairler sanat kaygısından ziyade bir konuyu aktarma ve öğretici olma gayreti içerisindeyler. Amaç sanatsal bir etkinlikten çok konunun kitlelere ulaştırılması ve eğitim-öğretimde şiirin imkânlarından yararlanmaktır. Bu eserlerde vezin gibi şiirsel ahenk unsurları kullanılarak belli bir bilginin aktarımı gerçekleştirilir, bu şekilde de bilginin akılda kalıcılığı sağlanmaya çalışılarak bilgi pekiştirilir. Şeyhzâde Ahmed Ziya Efendi de *Sülâfetü'l-Ferâiz*'i ilm-i ferâiz dersi verdiği talebelerinin bilgilerini pekiştirmek maksadıyla kaleme almıştır.

Eser müellifin ashâb-ı ferâizin hallerini anlattığı *Ucâletü'l-Ferâiz* isimli risalesinin manzumlaştırılmış halidir. *Ucâletü'l-Ferâiz*'deki konu başlıkları ile

²⁹ Öğretici manzum eserlere ilişkin yapılan çalışmalardan biri için bk. Ferdi Kiremitçi, "Klasik Türk Edebiyatında Öğretici Eserler: Tanım, Tasnif, Örnek Metin", A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED], Erzurum 2015, S. 54, s. 313-352. Bu öğretici eserler üzerine bazı mülahazalar için ayrıca bk. Mehmet Kırbayık, "Klasik Türk Edebiyatı Öğretici Manzum Eserleri Üzerine Bazı Düşünceler", *International Symposium on Changes and New Trends in Education*, Nowember 22-24 Konya 2013, Volume III, s. 1-7.

Sülâfetü'l-Ferâiz'deki konuların sıralamasının birbiriyle örtüşmesi, metin içeriklerinin iki risalede de birbiriyle benzeşmesi bunu teyit eder. Eserin muhtevası ve eseri ortaya çıkaran hususiyetler göz önünde bulundurulunca *Sülâfetü'l-Ferâiz*'i sanatsal özelliklerinden ziyade, manzum bir eğitim-öğretim materyali olarak ele almak daha doğru olsa gerektir.

Müellif eserine geleneğe uygun bir biçimde Allah'a (cc) hamd ve Resûlüne salât ile başlamıştır:

لَكَ الْحَمْدُ يَا رَحْمَنُ صَلَّى تَفَضُّلاً
عَلَى الْمُصْطَفَى خَيْرِ الْأَنَامِ وَمَنْ تَلَا

(Ey Rahmân olan Allah'ım hamd sanadır, salât da varlık âleminin en hayırlısı Mustafâ'ya âline ve ashâbına olsun.)

Şair hemen sonraki beyitte *Sülâfetü'l-Ferâiz*'den önce yazdığı *Emâli'l-Ferâiz* ve *Ücâletü'l-Ferâiz* isimli eserlerine atıflar yapar. *Sülâfetü'l-Ferâiz*'de matla' beyitten sonra gelen beyit şöyledir:

وَبَعْدُ فَمِنْ عِلْمِ الْفَرَائِضِ زُبْدَةٌ
سُلَافَتُهَا نَظْمٌ يُسَابَهُ سَلْسَلَةٌ

(İlm-i ferâizin bir zübdesi vardır. Onun Sülâfesi de nazımdır. Tatlı ve serin bir suya benzer.)

Şairin bu beyitte ilm-i ferâiz derken kastı kendi eseri olan *Emâli'l-Ferâiz*'dir. İlm-i ferâizin zübdesi vardır derken zikrettiği zübde ise eseri *Emâli'l-Ferâiz*'in muhtasarı olan *Ücâletü'l-Ferâiz*'dir. *Ucâle* lügatte yolculuk azığı, kendisi konusunda acele edilen şey anlamlarına gelen bir kelimedir.³⁰ "Onun Sülâfesi de nazımdır" diyerek şair *Sülâfetü'l-Ferâiz*'in *Ucâletü'l-Ferâiz* isimli risâlesinin nazma çekilmiş hali olduğunu bizzat dile getirmiştir. Sülâfe ise eserin yer aldığı metnin sayfa altında şair tarafından verildiği gibi usâre ve üzüm suyu anlamlarına gelen bir kelimedir.³¹ Beytin sonunda şair eseri *Sülâfetü'l-Ferâiz*'i tatlı ve serin bir suya benzetmiştir.

İkinci beyitte şairin şiirsel bir ifade ile *Emâli'l-Ferâiz* isimli eserini üzüme, muhtasarı olan *Ucâletü'l-Ferâiz*'ini bu üzümün zübdesine (çekirdeğine), onun nazma çekilmiş hali olan *Sülâfetü'l-Ferâiz*'i de üzümün suyuna (şaraba) benzettiği görülür. Kim ki bu tatlı ve serin suyu alıp içerse ferâiz ilmini öğrenir demek istemektedir.

Bu beyitlerin devamında gelen aşağıdaki beyitlerde ise şair eserini tavsif eder ve eserinin ilim yolunda olan talebelere yönelik olduğunu dile getirir. Şeyhzâde Ahmed Ziyâ Efendi, *Sülâfetü'l-Ferâiz*'deki beyitlerini incilere benzetmiştir:

يُرَا فِيهِ مَا لَا بُدَّ مِنْهُ لِطَالِبٍ
يُرْوِمُ الْعُلَا لَا يَلْتَقِينَا سَهْلًا

(O eserde yüksek mertebeleri arzulayan, bizi boşa uğraştırmayan talip için olmazsa olmazlar vardır.)

³⁰ Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbü'l-ayn*, Tertib komisyonu: Davud Sellûm vd., Mektebetü Lübnân Nâşirûn, Lübnan Beyrut, 2004, s. 518.

³¹ Ahmed Ziyâ Efendi, *Sülâfetü'l-ferâiz*, s. 2.

وَجَوِي أَهْمُ الْقَوْلِ دُرّاً مُصَّداً بَرُّوَنَتِهِ الْبَاهِي يُبَاهِي سَجَنَجَلَا

(O sözün en önemlilerini içerir ki inci gibi bu sözler eşsiz parlaklığıyla aynayla yarışır.)

تَحْرِيْتُ تَلْخِيصِ الْمَعَانِي لِنَجَنِّي جَبِيَّ الْمَنِيِّ وَاللَّهُ حَسْبِي مَوْمَلَا

([Bu eserimle] En güzel meyveleri toplayabilmek için anlamların özünü bir araya getirmeye çalıştım. Ümidgâhım olarak Allah bana yeter.)

Şair giriş sadedindeki bu beyitlerden sonra ashâb-ı ferâizin hallerine geçer. Ashâb-ı ferâizin hallerini ve alacakları hisseleri nazmettiği beyitlerden sonra gelen başlıklar sırasıyla *Usûlü'r-red, et-Tashîh, Taksîmü't-terike, el-Mûnâsaha, et-Tehârüc, el-Hamlü ve'l-mefkûd* başlıklarıdır.

Çalışmanın bu aşamasında *Sülâfetü'l-Ferâiz*'de ashâb-ı ferâizin hallerinin anlatıldığı bölümde yer alan beyitlerden iki örnek vermeyi ve bu suretle *Ucâletü'l-Ferâiz*'deki ferâiz bahislerinin şair tarafından ne şekilde manzümleştirildiğini göstermenin uygun olduğunu düşünüyoruz. Şeyhzâde Ahmed Ziyâ Efendi *Ucâletü'l-Ferâiz*'in “Eb” maddesinde babanın hallerini şu ifadelerle anlatır: “*Eb; meyyitin oğlu ya oğlunun oğlu ile sūdüs, kızı ya oğlunun kızıyla hem sūdüs hem bâkî, bunlar yok ise bâkî alır.*”³²

Müellif Şeyhzâde Ahmed Ziyâ Efendi'ye ait “Eb” maddesindeki ifadeler *Sülâfetü'l-Ferâiz*'de yine kendisi tarafından iki beyitte şu şekilde nazma çekilmiştir:

فَإِنْ مَاتَ إِنْسَانٌ يَرِنُ أَبُوهُ إِنْ لَهُ إِنْ أَوَّابُ الْإِبْنِ بِالسُّدُسِ مُسْجَلَا
وَبِالسُّدُسِ مَعَ بَاقِ بَيْتِنَا وَتَعْصِيهِ مَحْضاً إِذَا كَانَ قَدْ خَلَا

Ashab-ı ferâizin hallerindeki bir başka madde olan “Zevc”, *Ucâletü'l-Ferâiz*'de Şeyhzâde Ahmed Ziyâ Efendi tarafından şu ifadelerle anlatılır: “*Zevc; evlâd yahud evlâd-ı ibn yok ise nisf, var ise rub' alır.*”³³

Müellifimiz ilgili maddeyi aşağıdaki beyitte şu şekilde nazmetmiştir:

وَاللِّزْوَاجِ نِصْفٌ عِنْدَ فَقْدِ وِلْدَانِهَا وَعِنْدَ الْوُجُودِ الرَّبْعُ يَجُوبُهُ كَامِلَا

Şeyhzâde Ahmed Ziyâ Efendi, *Sülâfetü'l-Ferâiz* isimli manzum eserinde *Ucâletü'l-Ferâiz*'deki ashâb-ı ferâiz hallerini anlatan maddelerin her birini ve devamında gelen diğer konuları yukarıdaki örneklere benzer bir şekilde nazmederek eserini tamamlamıştır. Müellif ferâiz bahisleri ile ilgili konuları tamamladıktan sonra yazdığı bu manzum eserin alınıp okunmasını ve okutulmasını, ezberlenip ezberletilmesini talep edip, ardından kendisi için de dua ister. *Sülâfetü'l-Ferâiz* müellifin Hz. Peygamber'e, âline ve ashâbına salât ettiği beyitlerle son bulur:

فَدُونَكُمْ هَذَا مُفِيدًا وَ مُوَجِّزًا يَبُوءُ بِهَا فِي الْكُتُبِ كَانَ مُفَصَّلَا

³² Ahmed Ziyâ Efendi, *Ucâletü'l-ferâiz*, s. 2.

³³ Ahmed Ziyâ Efendi, *Ucâletü'l-ferâiz*, s. 2.

(Kitaplarda tafsilatlı şekilde yer alan bu bilgileri mûciz ve müfid bir şekilde içeren bu kitabı alın.)

فَعُوْا وَانْفَعُوْا وَاذْعُوْا لِناظِرِيْهِ ضِيَاً اٰخِيْذِ الْوَنِيِّ يُدْعِيْ اِبْنَ شَيْخِ لَدِّي الْمَلَا

(Ezberleyin ezberletin nâzımı Şeyhzâde ismiyle maruf bu âciz Ziya'ya da dua edin.)

عَلَى الْمُصْطَفَى الْهَادِي صَلَوَةٌ وَآلِهِ وَأَصْحَابِهِ مَا شَوْشَبَ الطَّوْدُ وَالْفَلَا

(Salât yüksek dağların ve çöllerin kendisiyle yeşerdiği Mustafâ'ya, âline ve ashâbına olsun.)

وَمَا لَاحَ فِي الْأَفْقِ النَّوْبَا وَمَا بَكَى لِرُؤْيَايَةِ الْعُشَّاقِ دِيَاً وَهُطَلَا

(Yine kendisiyle ufukta Süreyya yıldızının doğduğu ve âşıkaların yağmur gibi ciseleyen gözyaşlarıyla ravzası için ağladığı hidayet rehberi Mustafâ'ya olsun.)

Sonuç

1874-1925 yılları arasında yaşayan Şeyhzâde Ahmed Ziyâ Efendi, Devlet-i Âl-i Osman'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne, Osmanlı modernleşme sürecinin Konya'da yaşayan yerli figürlerinden biridir. Yaşadığı dönemde Konya'daki dinî ve ictimâî hayata doğrudan şekil veren isimlerden biri olan ve ulemâ sınıfından bir ailenin ferdi olan Şeyhzâde Ahmed Ziyâ Efendi siyâsetçi, müderris, irşatçı, dilci ve edebiyatçı kimlikleriyle döneminin çok yönlü Osmanlı münevverlerinden biri olmuştur.

Şeyhzâde Ahmed Ziyâ Efendi'nin hayatı Konya'da faaliyet gösteren Bekir Sami Paşa (Paşa Dairesi) ve kurucusu olduğu Islâh-ı Medâris-i İslamiyye medreseleri tecrübesiyle birlikte anlaşılmalıdır. Zira müellifin bütün ilmî, siyâsî ve ictimâî faaliyetleri bu medreselerde şekillenmiştir. Bekir Sami Paşa Medresesi'ni tekke ile medreseyi, Islâh-ı Medâris-i İslamiyye'yi ise medrese ile mektebi birleştirmesi hususiyetleriyle Osmanlı'nın son döneminde Konya'da gerçekleştirilen yerli modernleşme tecrübeleri olarak anlamak mümkündür. Şeyhzâde Ahmed Ziyâ Efendi bu tecrübenin öznesi olan ıslahatçı bir karakter olarak karşımıza çıkar.

Şeyhzâde Ahmed Ziyâ Efendi'nin nesir olarak kaleme alınmış gazete ve dergi yazıları, *Kavaid-i Külliye Şerhi* ve ferâizi konu edinen üç eserinin dışında üç müstakil manzum eseri bulunmaktadır. Bu üç eserin ilki ve en meşhuru müellifin Hz. Peygamber için kaside nazım biçiminde telif ettiği *Kasîde-i Dâliyye*'dir. *Kasîde-i Ziyâiyye* olarak da bilinen, Konya ve çevresi dinî sohbet ortamlarında okuna gelen eser, sade ve samimi bir dile sahip olup müellif tarafından sanat gayesi güdülmeksizin kaleme alınmıştır. Kasidede müellifin Klasik dönem na't yazım geleneğindeki usûllere riayet etmiş olması onun edebiyata hâkimiyetini göstermesi açısından önemlidir.

Müellifin diğer bir manzum eseri olan *Kasîde-i Lâmiyye* dönemin iktidarı tarafından ağabeyi sürgün edilmiş, kardeşi ise idam edilmiş bir adamın siyâsî itirazları ve uyarıları olarak anlaşılması gereken bir metindir. Metin bu siyâsî zemin üzerine inşa edilmiş muhtevasıyla öne çıkar. Muhteva hak-batıl, aydınlık-karanlık karşıtlıkları ve siyâsî uyarıları üzerine şekillenmiştir. Kasidede Hz.

Peygamber'in inkârcılarla mücadelesine atflar yapılması, şairin siyâsî mücadele içerisinde aldığı tavır için metafizik bir meşruiyet sağlama çabası olarak yorumlanabilir. Yine *Kasîde-i Lâmiyye*'de İmru'ül-Kays'tan iktibaslarla bulunulması şairin Arap edebiyatına ilişkin bilgisini göstermesi açısından önemlidir.

Müellifin son manzum eseri olan *Sülâfetü'l-Ferâiz* öğretici hususiyetleri ile öne çıkan manzum bir ferâiz-nâmedir. Eser müellifin daha önce telif ettiği ferâiz bahislerinin nazma çekilmiş hali olup, müellif tarafından talebelerine tadrîs ettirilmek ve talebelerin ferâiz bahislerini pekiştirmeleri maksadıyla nazmedilmiştir. Amaç şiirin imkânlarından yararlanarak bir konuyu pekiştirmek olduğu için metin sanatsal hususiyetlerinden ziyade bir öğretim materyali olduğu düşünülerek anlaşılmalıdır.

Şiirlerinde *Ziyâ* mahlasını kullanan Şeyhzâde Ahmed Ziyâ Efendi'nin telif ettiği manzum eserler genel olarak değerlendirildiğinde bu eserlerin sanatsal endişeler olmaksızın ortaya çıkmış ürünler olduğu görülmektedir. Müellif derin bir iştiyakla muhabbet beslediği Hz. Peygamber için bir na't kaleme almış, siyâsî faaliyetlerinden ötürü idam edilen kardeşinin derin üzüntüsü içinde dönemin iktidarını eleştiren bir kasideyi nazmetmiş ve talebelerinin ferâiz bahislerini daha kolay hatırlamaları ve pekiştirmeleri için manzum bir ferâiz-nâme telif etmiştir.

Kaynakça

- Ahmed Ziya Efendi, *İslam Hukuku'nun Genel İlkeleri (Kavâid-İ Külliye Şerhi)*, (Haz. Prof. Dr. Ali Osman Koçkuzu), Esra Yayınları, İstanbul 1996.
- Ahmed Ziya Efendi, *Kasîde-i Ziyâiyye*, (Terc. İlhan Armutçuoğlu), Erkam Kitabevi Dağıtım ve Neşriyat, 1983.
- Ahmed Ziya Efendi, *Ucâletü'l-Ferâiz*, [y.y., t.y.]
- Ahmed Ziya Efendi, *Sülâfetü'l-Ferâiz*, [y.y., t.y.]
- Akkuş, Mehmet, *Hz. Peygamber'e Na'tlar (Divân-ı Nu'ût-İ Salâhi)*, Kariyer Matbaası, Ankara 1999.
- Arabacı, Caner, "1900-1924 Yılları Arası Konya Medreseleri", Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1996.
- Gürtaş, Ahmet, "Şeyhzâde Ahmed Ziyâ Efendi ve Kasîde-i Dâliyye'si", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl: 1999, Sayı: 9, s. 81-149.
- Bilgili, İsmail, "Şeyhzâde Ahmed Ziyâ Efendi'nin Hayatı Ve 'Emâli'l-Vesâyâ' Adlı Eseri", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Konya 2008, Sayı 12, s. 301-344.
- Bilgili, İsmail, "Şeyhzâde Ahmed Ziyâ Efendi'nin 'Ucâletü'l-Ferâiz' Adlı Eseri", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Konya 2013, Sayı 21, s. 395-408.
- Bilgili, İsmail, "Bir Eğitimci Olarak Şeyhzâde Ahmed Ziya Efendi", *Merhaba Akademik Sayfalar (Bir Eğitimci Olarak Ahmed Ziyâ Efendi [1874-1925] Özel Sayısı)*, C. 14, S. 8, (Haz. M. Ali Uz – Serdar Ceylan), 26 Mart 2014 Çarşamba, s. 115-128.
- Halil B. Ahmed El-Ferâhidî, *Kitâbü'l-Ayn*, (Tertib Komisyonu: Davud Sellûm vd.), Mektebetü Lübnân Nâşirûn, Lübnan Beyrut, 2004.
- Kırbyık, Mehmet, "Klasik Türk Edebiyatı Öğretici Manzum Eserleri Üzerine Bazı Düşünceler", *International Symposium On Changes and New Trends in Education*, Nowember 22-24 Konya 2013, Volume III, S. 1-7.
- Kiremitçi, Ferdi, "Klasik Türk Edebiyatında Öğretici Eserler: Tanım, Tasnif, Örnek Metin", A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED], Erzurum 2015, S. 54, s. 313-352.
- Koçkuzu, Ali Osman, Paşa Dairesi -Fahrettin Kulu ve Hacıveysizâde Mustafa Kurucu Hoca Efendilerin Hayatı-, Konya 2004.
- Nazım, *Divân-İ Belâgat-Unvân-ı Nazım*, Neşr: Mehmed Nâil, İstanbul 1257/1841.
- Savran, Ahmet, "İmru'ülkays b. Hucr", *DİA*, İstanbul 2000, C. 22, s. 237-238.